

ETA buruan duten enuntziatu parentetikoak Koldo Mitxelenaren prosan

AGURTZANE AZPEITIA EIZAGIRRE¹

Humanitate eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea, HUHEZI (Mondragon Unibertsitatea)

(Parenthetical Statements Opening with the Coordinating Conjunction 'eta' in the Prose of Koldo Mitxelena)

Abstract

This paper is part of a broader research project. Precisely, it is based on a section of the doctoral thesis entitled: Discursive Strategies in the Basque Prose of Koldo Mitxelena: A Study of Parenthetical Statements (Azpeitia 2010). The article analyses interpolative statements that start with the conjunction eta; a syntactic construction that is recurrent in Mitxelena's prose. As for the syntactic function fulfilled by the coordinating connector eta in the case of the Basque linguist's discourse, textual scrutiny has proven that its syntactic role is not precisely the one provided in traditional grammar references. The article will attempt to analyze whether the conjunction provides a syntactic link with the main clause and will likewise try to illustrate the connector's contribution to the overall discourse. Finally, data as regards the compulsory or non-compulsory nature of this connector will be provided.

Keywords: *parenthetical statements, coordinating connector, register, level of enunciation*

Lan hau ikerketa zabalago batean oinarritzen da, *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak* (Azpeitia 2010) izenburua daraman doktore-tesiko atal batean. Artikulu honetan *etarekin* hasten diren enuntziatu parentetikoak izango ditugu azterkizun, diskurtsoa

¹ Eskerrak eman nahi dizkiet artikulua zuzentzen eta hobetzen lagundu didatenei: Elixabete Perezi eta txostengile anonimoei, hain zehatz eta hain xehe egindako zuzenketengatik eta emandako gomendioengatik, eta eskerrak, bereziki, eguneroko lanean beti laguntzeko prest ditudan Larraitz Ariznabarreta eta Joxpi Irastortza lankideei.

modu komunikatiboan atontzeko Koldo Mitxelenak maiz jotzen baitu egitura jakin honetara. Horretarako, sintaxi alderditik ez ezik, diskurtsoaren ikuspegitik ere erreparatuko diogu eta diskurtsoan duen eginkizuna hizpide izango dugu. Izan ere, *eta* «artxikonektagailuak²» (Fuentes Rodríguez 2000; Larringan 1995) egitura parentetikoan duen eginkizunaz dihardugunean ez gara koordinazio-kopulatibo balio orokorraz arituko (Euskaltzaindia 1994). Arrasto nagusi horri beti eusten badio ere, bigarren gradu³ puntuazio markaz bereizitako egituratan agertzen den *etak* badu bestelako eginkizunik diskurtsoan, *eta* hori ere aski arrazoitzat jotzen dugu berariaz aztertzeko. Are gehiago, jakinda egitura parentetikoan berariazko azterketan dagoen hutsunea ia erabatekoa dela (Azpeitia 2010), iruditzen zaigu era honetako lan batek ekarpena egin diezaiokeela parentetikoei buruzko eztabaida orokorrari.

Azterketan, batetik, enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuarekin lotura sintaktikorik gauzatzen duen ala ez aztertzen saiatuko gara eta jarraian, diskurtsoari zer eransten dion (eta zein funtzio duen diskurtsoan) aipatuko dugu; bestetik, diskurtsoan duen eginkizuna kontuan izanda, *eta* noiz den aukerakoa eta noiz ezin daitekeen jarri jakiteko ildo batzuk aterako ditugu.

Honenbestez, artikulua, hurrenez hurren, honako atal hauek izango ditu:

- Enuntziatu parentetikoan⁴ buruan agertzen den *etak* E1 oinarrizko enuntziatuarekin lotura sintaktikorik gauzatzen duen ala ez frogatzeko ahalegina egingo dugu, auzi hori enuntziatu parentetikoan izaeraren funtsean baitago.
- Jarraian, *eta* buruan duten enuntziatu parentetikoek diskurtsoan zein funtzio duten aipatuko dugu.
- Azkenik, ikusiko dugu Mitxelenaren prosan, egitura parentetikoetan, *eta* jartzea noiz den aukerakoa eta noiz ezin daitekeen jarri.

² *Eta* juntagailua lokailu gisa erabiltzeko ahalbidea dugula esango zaigu EGLU-IIIan (Euskaltzaindia 1990): «Hortaz, *eta* bera ere lokailu izan daiteke. Horretarako aski da eten markatu baten ondoren, *eta* batez hasia perpausa. Eta horrek aurrekoarekin nolabaiteko lotura markatzen du baina perpaus elkartu bat osatzera iritsi gabe». (Euskaltzaindia 1990, 23 or.). Guk «artxikonektagailu» deizioa ematen diogunean, Fuentes Rodríguezekin (2000) bat eginda, juntagailu eta lokailu izateaz gain, enuntziatu parentetikoetan behintzat, beste maila bateko informazioa gehitzeko ere gai dela adierazi nahi dugu. Larringanek (1995, 78 or.) ere aipatzen du *etari* «artxikonekatari» deizioa eman izan zaiola.

³ Parentesiak, marrak eta koma pareta bigarren graduko puntuazio-markatzat joko ditugu, Catchesi (1980, 1994) jarraituz.

⁴ Guk tesian azterkizun izan dugun corpusa Koldo Mitxelenaren kritikak izan dira, liburu- eta zinema-kritikak (edo erreseinak); hain zuzen, Euskal Editoreen Elkarteak (1988) kaleraturiko Klasikoen Saileko 21, 22 eta 23 zenbakiak dituzten liburuxketan jasotakoak.

1. Analisi formala

Guztira, aztergai dugun corpusean (Azpeitia 2010), 311 enuntziatu parentetikok konexio-emaileren bat darama. Horietatik guztietatik emankorrena *argudiozko operatzaile*⁵ bezala izendatutakoa gertatzen zaio Koldo Mitxelenari, eta sail horretan, bereziki, *eta* juntagailu-lokailua (artxikonektagailua) buruan izanik sortzen dituen enuntziatu parentetikoak (% 71.12).

Ikus dezagun adibide bat zertaz ari garen hobeto jabetzeko. Letrakera lodiz paratuko dugu enuntziatu parentetikoak, edo E2 bezala izendatuko duguna, eta letrakera arruntez oinarritzko enuntziatua, edo E1 bezala izendatuko duguna:

(1) Gaur egunean euskaraz mintzarazten inor saiatzen baldin bada —*eta ez dira gutxi, Jainkoari eskerrak, horretan ari direnak*—, buruzagien artean dabil, dudarik gabe, Aita Patxi Altuna. (LIB II: 153).

Adibideak erakusten digunez, egitura honek, bigarren graduako puntuazio-markez demarkatuta egoteaz gain, Azpeitiaren lanari (2010) jarraituz, ondorengo lau ezaugarri hauek bete beharko ditu:

- Gutxienez bi enuntziatu izango ditugu jokoan: E1 eta E2 enuntziatuak.
- Bi enuntziatu horiek elkarrekin gurutzatzen dira, eta, oro har, E2 enuntziatuak E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko du.
- Bi enuntziatu horiek beregainak edo independenteak dira.
- E2 enuntziatuak dakarren informazioa makroegituran⁶ (edo metadiskurtsoan⁷) kokatzen da.

Hirugarren ezaugarria bihurtuko zaigu hizpide; hau da, bi enuntziatuak beregainak, «bere eskuko» edo independenteak izateak berarekin dakar bi enuntziatuen artean lotura sintaktikorik ez egotea. Hau da, E2 enuntziatuak

⁵ Izendapena Esnal (2008) liburuko testu-antolatzaileen sailetik hartuta dago.

⁶ Labur-labur esateko «makroegitura» perpausaz gaindi dagoen egitura da eta testuaren osa-antolamenduari berariaz eragiten dio. Argudio- nahiz informazio-egitura barne hartzen ditu eta baita enuntziazio-maila (adierazteko modua) nahiz modalizazio-maila (esandakoari buruzko jarrera, iritzia) ere (Azpeitia 2010). Van Dijkek (1980,1983) makroegitura egitura semantikotzat jotzen du eta honen ustez, makroegiturak testuaren koherentzia orokorrari eragiten dio. Kontzeptu horien inguruko informazio gehiago nahi duenak jo beza, besteak beste, lan hauetara: Van Dijk 1980, 1983; García Berrio 1983; Fuentes Rodríguez 1998; Azpeitia 2010.

⁷ Metadiskurtsoak —edo diskurtsoaren gaineko diskurtsoak— testu alderdiak pertsonarteko alderdiekin uztartzen duen eremua joko du begiz; hau da, diskurtsoaren antolamenduan nahiz esatari-norentzakoaren arteko interakzio-harremanetan eragiten duten diskurtsoaren hizkuntza osagaiak izan ohi dira azterkizun (Vande Kopple 1985, Dafouz Milne 2000). Diskurtsoaren gaineko diskurtso hori, edo proposiziozko edukitik at dagoen eremu hori bataiatzeko batzuek «metadiskurtso» terminoa erabili ohi dute, eta beste batzuk, berriz, «makroegitura».

ez du E1 oinarritzko enuntziatuan funtzio sintaktikorik gauzatuko, batetik, eta bestetik, ez du oinarritzko enuntziatuaren proposiziozko edukiarekin subordinaziozko nahiz koordinaziozko harremanik izango, ezpada koordinazio hori makroegiturako edukiarekin gauzatzen duela. Gauza jakina da *etak* koordinazio balioa baduela (Euskaltzaindia 1994), kontua da enuntziatu parentetikoaren egituraren koordinazio hori zein mailatako edukiarekin gauzatzen duen. Jarraian, corpuseko adibideak aztertuz saiatuko gara goiko baieztapena sendotzen.

ETA buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta E1en arteko harremana

Ba ote dago lotura sintaktikorik *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarritzko enuntziatuaren artean?

Atal honetan, «artxikonektagailu» bezala izendatu dugun *eta* testu antolatzailerik honek E2 enuntziatu parentetikoaren E1 oinarritzko enuntziatuarekin lotzen (koordinatzen) ote duen aztertzen saiatuko gara; alegia, *eta* buruan daramalarik, aurreko enuntziatuarekin (dela enuntziatu horretako sintagmaren batekin) lotura sintaktikorik gauzatzen ote duen ikusten.

Ezer baino lehen erabaki beharreko auzizat jotzen dugu hori; izan ere, enuntziatu parentetiko bezala definitzeko, lan honetan, muga-irizpideen artean oinarritzko enuntziatuarekin edo E1ekin lotura sintaktikorik ez izatea aurreikusi dugu (Azpeitia 2011, 27 or.), eta, jakin badakigu, *eta* testu mailako funtzioa izan dezakeen **juntagailuen** artean sartu ohi dela (Euskaltzaindia 1990, 1994; Larringan 1995, Makazaga 1996); hau da, aldaketa-prozesu bat izan eta perpaus mailako juntagailu izateari uko egin gabe, testu mailan ere lokailu eginkizuna izatera pasa dela.

Zenbait ikertzailek (Larringan 1995, 295 or.; Makazaga 1996, 54 or.; Euskaltzaindia 1994) zuzen-zuzenean esan dute horrelakoak perpaus mailako funtzio bakar bat izatetik bigarren aukera modura edo aukera bakar modura testu mailako funtzio bat izatera heldu direla. Ideia honek oso babes ona du lokailuen morfologia jatorrian⁸ (gainera <gain + adlatiboa; aldiz <aldi + instrumentala; berriz <berri + instrumentala; orduan <ordu + inesiboa...). Horrela, lokailu izenpean jaso diren batzuek jatorrizkotzat jo daitekeen perpaus mailako funtzioa eta lokailu gisan aurkitu zaien testu mailako funtzioa dituzte aukeran. Horien artean aurkituko genuke *eta* artxikonektagailua ere.⁹

⁸ Euskaltzaindiak lokailuen aditzondo edo adberbio izaera oso nabarmena dela esango digu: «lokailuen morfologiak gehienetan argiro erakusten du aditzondo baten aurrean gaudela: aldiz <aldi+z; beraz <bera+z, eta abar» (1994, 18 or.).

⁹ Ez ditugu hemen jasoko Euskaltzaindiak (1990), Larringanek (1995) eta Makazagak (1996) emandako zehaztasun diakroniko eta diasistematikoko guztiak, baina badugu azpimarratzeko zenbait puntu:

Hel diezaiogun, beraz, goian egindako galderari: ba ote dago lotura sintaktikorik *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarritzko enuntziatuaren artean?

Lotura duen ala ez erabakitzea oso konplexua da; izan ere, lotura edo bere eskukotasun hori perpausera mugatutako sintaxi aldetik deskribatu, ala diskurtso ikuspegitik deskribatu, emaitza alda daiteke. Guk, ordea, sintaxi mailako lotura dagoen ala ez galdetzen dugunean perpausera mugatutako sintaxi loturarik dagoenez galdetzen dugu.

Corpusak eskainiko digu galdera horri erantzuteko bitartekoa. Horretarako, Azpeitiaren lanari (2010) jarraituz, bereziki hiru alderdiri erreparatuko diegu:

1) *Eta emendiozko juntagailu koordinatzailea izango balitz, etarekin koordinatzen den sintagmak perpauserako aditza pluralean agertzea izango luke eskakizun*

a) Aita **eta ama** etorri **dira**

b) *Aita **eta ama** etorri **da**

Alegia, komunztadurak¹⁰ berak eskakizun du, arau orokor gisa, aditza pluralean agertzea. «Emendiozko juntadurak, beraz, aditza plural komunztadura hartzera behartzen duela esan daiteke oro har» (Euskaltzaindia 1994, 49 or.). Baina zer gertatzen da enuntziatu parentetikoetan *eta* bidez eransten den informazioarekin? Koordinazio kopulatiboa balitz aditza pluralean agertuko litzateke, baina:

(2) Soinua, **eta harekin batera hitza**, agertu *zenean* zineman, lehen-go mutuan iraun zuen Charlotek. (ZIN¹¹: 136).

(3) Japonen eta hemen gizona —**eta emakumea**— izukaitz baino bildurriago, prestu baino berekoiago, bihotz-zabal baino zitalago *dela*, alegia. (ZIN: 130).

Corpuseko adibide horiek erakusten digute enuntziatu parentetiko jakin horietan agertzen den informazioa, nahiz eta formalki sintagma izan, ez dela

a) Jatorrizko perpaus mailako funtzioa, oro har, aditzaren modifikatzailea da.

b) Jatorrizko funtzioa betetzeko ahalmena galduta (*behintzat*, kasu) ala galdu gabe (*berriz*, esaterako), testu mailako funtzio bat betetzera heldu dira.

¹⁰ Ikus Amundarainen tesi-lana (1997). Ikertzaile honek bi atal edozein juntatu ahal izateko baldintza sintaktiko eta semantiko-pragmatikoez dihardu. Horien artean, komunztaduraren faktorea aintzat hartzen du adibide jakin baten onargarritasuna (edo onargarritasunik eza) erabakitzeke.

¹¹ Laburdura hau erabiliko dugu zinema-kritikak direla aditzera emateko, eta LIB I eta LIB II liburu-kritikei dagozkie.

oinarrizko enuntziatuko sintagmarekin koordinatzen¹². Hala balitz, gramatika izateko, arau orokorrari jarraituz, aditzak pluralean joan beharko bailuke; Mitxelenak, ordea, singularrean darabiltza.

Baina zer da, Mitxelenaren idiolektoari dagokiona komunztadurarik eza? Zer da, euskarari soilik dagokiona? Ala autore baten estiloaz nahiz hizkuntzaz harago doa?

Gu hizkuntzaz gaindiko gertakaria dela esaten ausartuko gara; alegia, ez dela berariaz euskaraz bakarrik gertatzen. Auzi honetan, Geoffrey Numbergen aipua interesgarri gertatzen zaigu:

Egon litezke egoerak parentetikoaren tartekatzeak esaldiaren zuzentamenera eragiten diotenak, (i) eta (ii) kasuetan bezala

(i) Jon bertaratzeko planak egiten ari da

(ii) ?Jon (eta, agian, bere emaztea) bertaratzeko planak egiten ari da

Bigarren adibidea (ii) gramatika dela esatera lerratuko nintzateke nahiz eta egitura parentetikoak lotura sintaktikoari dagokionez arazoak sortu aztertzaileari. Bigarren adibidea (ii) egokiagoa da ondorengo (iii) hau baino, azken hau, parentetikorik gabe, okerra litzateke gramatikaren aldetik:

(iii) *Jon (eta agian bere emaztea) bertaratzeko planak egiten ari dira. (Numberg 1990, 106 or.)¹³.

Inpresioa da, beraz, ez dela soilik Mitxelenaren idiolektoari dagokiona, litekeena baita beste hizkuntzetan ere jokabide bertsua izatea.

¹² Dena den, Euskaltzaindiak (1994, 49-57 or.) arau orokor horri men egiten ez dioten egiturak ere aipatzen ditu; *eta* juntadura pluralizat hartzen ez duten kasuen artean, itxura batean behintzat, goiko (3) adibidearekin zuzeneko lotura izan zezakeen honako hau dago: «kideko sintagmak» juntatzean zilegi da singularrean aldeko apustua egitea. Itxura batean diogu, izan ere, horrelakoetan ere funtsezko ñabardura bat egiten du eta ñabardura horrek, gure ustez, salbuespen-kasuetatik aterako luke goiko adibidea: kideko sintagmaz diharduenean sinonimoz edo oso hurbileko esanahia duten sintagmez dihardu Euskaltzaindiak; erreferente bakarra dutela pentsa litekeen sintagmez (op. cit, 51 or.), eta, gure adibidean, diskurtso ikuspegitik aztertzean berrartuko dugunez, egitura parentetikoan datorren erreferentea markatu, bereizi eta nabarmendu nahi du:

«Egiazko batuketa gertatzen denean, hots, batzen direnek erreferente zehatza badute, *Joxepa eta Joxepe*, adibidez, normala da pentsatzea sintagma hori plurala dugula». (Euskaltzaindia 1994, 55 or.).

¹³ «There may be cases in which the inclusion of a parenthetical adversely affects the acceptability of a sentence, as in (i) and (ii):

(i) John is planning to attend.

(ii) ?John (and perhaps his wife) is planning to attend.

I am inclined to say that (ii) is grammatical, though construal of the parenthetical here may create some problems for the parser associated with these structures. Certainly (ii) is preferable to (iii), where the embedding sentence would be ungrammatical without the parenthetical:

(iii) *John (and perhaps his wife) are planning to attend.» (Numberg 1990, 106 or.).

Corpuseko adibideekin erakutsi nahi izan dugu enuntziatu parentetikoak ez duela eragiten oinarritzko enuntziatuaren zuzentasun gramatikalean; hau da, enuntziatu parentetikoak kendu arren, oinarritzko enuntziatuaren egitura sintaktikoak eta semantikoak zuzena izaten jarraitzen duela. Azpeitiaren lanean (2010), hasieratik bertatik hipotesi hori egiaztatzen saiatu gara; hau da, enuntziatu parentetikoek badutela kanpo-izaera sintaktikoa eta E1ek edo tarrekatua izan den enuntziatuaren antolamendu sintaktikoa, egitura parentetikoak kendu arren, egokia izaten jarraitzen duela. Hona hemen corpuseko adibideren bat:

(4) Amerikanoen etsaiek ere [*] ez dute noski nahi beste algarra egin haien bizkarretik. (ZIN:185).

[*—eta nork ez ditu begitan gutxi edo gehiago Europa zahar honetan?—]

(5) Gorputz geneukan Mike Todd [*] berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean. (ZIN:181).

[*(eta ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokaturen arao-biraok ez ote duten horretan parterik izan)].

Adibide bakan horiek erakusten digute enuntziatu parentetikoak kendu arren ([*]), emaitzak —hau da, E1 enuntziatuak— zuzena eta egokia izaten jarraitzen duela. Beste horrenbeste esan dezakegu corpuseko adibide guztiez ere (Azpeitia 2010). Ez dago adibide bakar bat ere enuntziatu parentetikoak kenduz gero, E1 enuntziatu sintaktikoki urratuko duenik. Ondorioz, E1en egitura sintaktikoa urratu gabe ken badaiteke E2, bien artean lotura sintaktikorik ez dagoelako ken liteke.

Honenbestez, enuntziatu parentetikoaren buruan agertzen den *etak* pentsa dezakegu ez duela oinarritzko enuntziatuarekin (bere osotasunean hartuta¹⁴), ez eta enuntziatu horretako sintagmaren batekin ere (ikus (2) eta (3) adibideak) koordinaziorik gauzatzen; gauzatuko balu, batetik, oinarritzko enuntziatuak ezingo luke singularrean agertu, pluralean baizik, eta, bestetik, ezingo litzateke E1eko egitura sintaktikoa urratu gabe kendu. Beraz:

- a) *Eta*, egitura parentetikoaren buruan agertzen denean, ez da juntagailu koordinatzailea. Izatekotan lokailua litzateke, baina bigarren puntuaztertuko dugu bi enuntziatu lokabe horien (E1, E2) arteko harreman semantikoa agerian uzteko balio ote duen, edota, aitzitik (edo horrez gain), beste maila bateko egituraren batekin gauzatzen ote duen lotura diskurtsiboa.

¹⁴ Ikus (4) eta (5) adibideak.

- b) Enunztiatu parentetikoak eta oinarritzko enunztiatuak bere eskuko dira eta, beraz, E2 enunztiatu parentetikoak ez du eragiten E1 oinarritzko enunztiatuaren egitura sintaktiko eta semantikoa; hau da, enunztiatu parentetikoak kendu arren oinarritzko enunztiatuak gramatikaren aldetik zuzena izaten jarraituko du. Horrexegatik beragatik Geofrey Numbergek (i i i) adibidea txartzat ematen du, enunztiatu parentetikoak kenduz gero, oinarritzko enunztiatuak gramatikaren ikuspegitik ez litzatekeelako zuzena izango, ez bailuke komunztaduraren araua bete-teko. Mitxelenaren adibideek ere beste horrenbeste erakusten dute.

Gure arrazoibidean aurrera egiten lagun diezagukeen bigarren gertakariak juntagailuen eta lokailuen arteko pilaketara garamatza.

2) Juntagailuen pilaketa, *perpaus gramatikaren debeku*

Ohiko bibliografian (Euskaltzaindia 1994) adierazi bezala, *perpaus* elkartu bat lotzeko funtzioa duten juntagailuak ezin pila daitezke, esangura harremana edozein delarik ere.

Odriozolak (2005), bereziki, juntagailu eta lokailuen arteko hainbat pilaketa aztertu ditu. Berak Euskaltzaindiak (1994) aztergai dituen juntagailuak erabiliz, *eta* emendiozkoa, *edo* hautakaria eta *baina* aurkaritzakoa izan ditu azterkizun.

Azterketa hori biziki ondo datorkigu, hondarrik hondarrean, *eta* antolatzaleekin osatutakoak ugari ditugulako corpusean. Baina ez horregatik bakarrik. Odriozolaren azterketak balio diezaguke, hein batean behintzat, hainbat lokailuen arteko metaketa nahiz juntagailu zenbaitena gramatikaren ikuspuntuaren arabera zuzena den edo ez zehazteko. Bere helburua neurri batean horixe baita; lokailuei *perpaus* mailan ere nolabaiteko zeregina onartu eta frogatzea.

Hipotesi eta ikuspegi teoriko horren laguntzaz eta corpusaren laguntzaz, *perpaus*era lerratutako gramatikaren arabera zuzenak ez diren hainbat adibide diskurtsoaren antolamenduan egokiak izan daitezkeela erakusten saiatuko gara. Eta ikusiko dugu hainbat juntagailuen pilaketa *perpaus*era mugatutako irizpideetan oinarrituz zuzenak ez izanik ere, gerta daitezkeela diskurtsoan, antolamendu jakin batean (hots, enunztiatu parentetikoaren egituraren), egokiak izatea. Eta egokiak badira, hain zuzen ere, oinarritzko enunztiatuaren eta enunztiatu parentetikoaren artean lotura gauzatzen ez dutelako dira, bi enunztiatu independente edo bere eskuko direlako eta, beraz, ezin har ditzakegu *perpaus* beraren barnean gertatzen den pilaketa bezala.

Odriozolak (2005), artikulu horretan, *baina + edo* metaketa ez du gramatikaren aldetik zuzentzat ez eta testu aldetik ere egokitzen jotzen:

- * Konpondu egin beharko dut erlojua **baina edo** boladan dagoen bat eros dezaket. (Odriozola 2005, 17 or.).

Adibide horren ordez, zilegi izan bekigu, juntagailuen metaketa frogatzea helburu dugunez, testu funtzioa bete dezakeen beste juntagailu batera ere esparrua hedatzea; garbi izanda, ordea, Odriozolak ez duela jarraian aztergai izango dugun metaketa berariaz aztertzen.

- Baina + Eta metaketa

Pentsa dezakegu goiko metaketa hori *Baina + edo* bezalaxe ez-gramatikalizat jotzea dela ohikoena:

Adibidez, *eta* eta *baina* biak juntagailu izaki, nekez jarri ahalko ditugu elkarren ondoan perpaus elkartu batean. (Euskaltzaindia 1994, 10 or.).

Baina zer gertatzen da enuntziatu parentetikoetan? Egitura jakin honetan ohartuko gara, izan ere, zenbaitetan Mitxelenak oinarritzko enuntziatuaren egitura sintaktikoa horrelako lokailu funtzioa duten juntagailuen ondo-ondoan¹⁵ hausten duela eta egitura parentetikoaren buruan gisa horretako beste lokailu bat paratzen duela. Horrela, jatorriz behintzat, juntagailu diren biak ondoz ondo paratuko ditu, nahiz eta bien artean, biak bereiziz, egitura parentetikoaren demarkazio grafikoa egon.

(6) *Baina, eta horrelakorik ez da sarri gertatzen*, orrialdez orrialde irakurri nuen, eskutik utzi gabe azkeneko «AMDG»-raino heldu arte. (LIB II. 99).

(7) Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozgarria guretzat**, erdarazkoarekin batera, euskarazkoa ere salgai dago gure artean. (LIB I:133)

Adibideek erakus diezagukete, *eta* buruan duen enuntziatu parentetikoaren hurrenkera horretan koka badezake bi enuntziatu ezberdin direlako egin dezakeela; izan ere, batetik, perpaus berean ez da zilegi¹⁶ *baina* eta *eta* ondoz ondo paratzea eta, bestetik, ez dugu uste koordinazio arrunt baten aurrean

¹⁵ *Etaren* izaeraz gain, enuntziatu parentetikoaren demarkazio grafikoa aditzera ematen duen etena ere oso adierazgarria da. Dударik ez dago, halere, *eta* egitura horietan juntagailu ez dela frogatzeko ongi datozkigula.

¹⁶ Egia da, egun, *baina + eta* juntagailuen pilaketari dagozkion zortzi agerpen badaudela EPG corpusean (*Ereduzko Prosa Gaur.* //www.ehu.es/euskara-orria/euskara/ereduzkoa/), *baina* guk joera nagusia eta arau-emalea izan dugu erreferente; Euskaltzaindiak (1994) dioenera lerratuta ez litzateke gramatikala izango eta aztertu beharko litzateke adibide bakan horietan puntuazioa ongi erabilita ote dagoen.

gaudenik, ez behintzat proposiziozko edukien arteko koordinazioan. Komunikazio eginkizunaren atalean aztertuko duguna aurreratuz, diskurtso-maila ezberdin bateko informazioa txertatzeko, gehitzeko edo emendatzeko darabil *eta* konektagailua; hau da, modalizazio mailako informazioa txertatzeko kasu horietan.

Erabilera hori diskurtso aldetik egokia bada, bi diskurtso-zati bere eskuko direlako da, lotura sintaktikorik gabeko bi enuntziatu independente, hain zuzen ere. *Eta*, beraz, horrek ere adieraziko liguke bien artean ez dagoela loturarik, loturarik balego ez bailitzateke egokia izango.

Mitxelenaren erabilera horrek ere goian atera dugun ondorio berera garamatza. Azken batean, egitura parentetikoaren buruan agertzen den *eta* artxi-konektagailuaren egitekoa ez dela, gure ustez, perpausa elkartzeko funtzioa duten juntagailuena.

3) *Lokailu*¹⁷ *pilaketa testu-gramatikarentzat zilegi*

Goian ikusi dugun juntagailuen arteko metaketak aukera gutxi zuen testu-gramatikaren ikuspegitik ere egokia izateko. Gerta daiteke, ordea, *eta* beheko (8)-(11) adibideei erreparatu besterik ez dago horretaz jabetzeko, parentetikoaren buruan agertzen den *etak* aurrez aurre lokailuren bat edo esapideren bat izatea.

Lokailu deizioa bereziki Euskaltzaindiak (1990) *lokailu* izenaren pean aztertuturikoak (*gainera, osterantzean, aldiz, beraz, izan ere...*) izendatzeko erabiliko dugu. Horiez gain, ordea, badira hainbat *eta* hainbat gailu, Makazagarekin (1996) bat eginez, *esapide* bezala izendatuko ditugunak (*zernahi gisaz, edonola ere, ildo horretatik...*), edo, Esnalekin bat eginez (2008), *testu-markatzaile (hobeto esan, esate baterako, lehenik/bigarrenik...)*, nahiz *adberbio-esapide (atzera egin, kasu hontan...)* gehiago direnak.

Ohiko lokailuen *eta* esapideen arteko muga, ordea, ez da oso garbia. Euskaltzaindiak aipaturiko guztiak behar bezala ihartuak daudela pentsatu *gainera* bezalako hitz bakarrak lokailu direla esango dugu. Euskaltzaindiak, zerrendatzean, lokailu horiekin batera aipatzen dituen bai lokailu moduan erabil daitezkeen juntagailuei (*eta, edo, ala, baina*), bai oso arruntak diren beste hainbat *esapide* barne hartzen dituen multzoari (*nolanahi ere, ildo beretik, horren ondorioz, hala eta guztiz ere, halaz guztiz, etab.*), berriz, *testu-markatzaile* deizioa emango diegu, Euskaltzaindiak argitaratutako *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa* liburuan (Esna 2008) agertzen den bezalaxe.

¹⁷ Lokailuak, EGLU IV gramatikan esaten denari jarraituz, «nolabaiteko perpaus bateko aurrekoarekin duen lotura —esanahiari dagokion lotura, baina ez egiturazkoa—adieraziko du» (Euskaltzaindia 1994, 19 or.).

Oraingo honetan, bada, lokailu nahiz testu-markatzailatzat jo ditugun haien eta *eta* artxikonektagailuaren artean loturarik dagoen aztertzen saiatuko gara; hau da, holakoetan *etak* lokailu nahiz esapidearekin koordinaziozko loturarik gauzatzen duen aztertuko dugu; bai baita azterbiderik, «intzidental¹⁸» kategoria berresten duten Oviedoko eskolakoek¹⁹ jarraitzen dutena esaterako, *eta* eta aurreko esapide horien artean koordinaziozko lotura daku-sanik.

Corpusean horrelako adibideak ugariak ditugu:

Ordea + eta

(8) Bestetik, *ordea, eta hemen badihoakit neri ere*, neurkera horren bidez esplika daiteke silaba jakinik ez duten kanta zaharren neurria. (LIB II: 107)

Ere + eta

(9) Amerikanoen etsaiek *ere —eta nork ez ditu begitan gutxi edo gehiago Europa zahar honetan?*— ez dute noski nahi beste algarra egin haien bizkarretik. (ZIN: 185).

Gainera + eta

(10) Esanak oroitarazten dit hor daudela, Oteizak oldar bizian eraso dien etsaien artean, «Urkixotarrak» direlakoak ere: badirudi, *gainera, eta ez ninduke horrexek minduko*, neure buru tristea ez dabilela horren-gandik urruti. (LIB II: 118).

Halaz guztiz + eta

(11) *Halaz guztiz, eta inoren lumarik jantzi gabe*, aski harrigarriak dira gure mariñelen ibilerak. (LIB II: 57).

¹⁸ Funtzio intzidentalaz diharduten autore gehienak (Álvarez Menéndez 1989, Fernández 1993, Martínez 1994 beste batzuen artean) bat datoz onartzean funtzio hau perpauseko aditzarekin zuzenean erlacionatzen ez diren substantibo, adjektibo eta aditzondo edo adberbioek bete dezaketela, edota behintzat kategoria horretara eraldatutako (edo transposizioa izandako) egiturek. Predikazio nagusitik at kokatzen dira, baina funtzio intzidentalak ere badu bere predikazio balioa, predikazio nagusiarekin erkatuz, bigarren mailakoa izango dena (ikus, Azpeitia 2010).

¹⁹ Hainbat hizkuntzalari, Oviedoko eskola jarraitzen dutenak bereziki, funtzio intzidentalaz mintzo dira. Ez da batere ohikoa izan «funtzio intzidentala» gramatiketan aztertzea eta horren lekuko nagusi Martínezek (1994), funtzio honen aztertzailer nagusietako batek, bere lanean darabilen izenburua bera da: *Cuestiones marginadas de la gramática española*. Lan honekin batera, Oviedoko eskolaren jarraitzaile diren Fernándezen tesi lana (1993) nahiz Álvarez Menéndezen lanak (1989, 1988) kontuan hartzekoak dira. Ezin ahantz horiekin batera, nahiz eta eskola berekoak ez izan, Gutiérrezrek (1986, 1997a, 1997b), Hernández Pariciok (1994), Galán Rodríguez (1999), Fuentesek (1998, 2007) eta abarrek gaiari buruz egiten dituzten aipu, adierazpen eta ñabardurak ere.

Adibide horietan guztietan, Oviedoko eskolakoei jarraituko bagenie, *etak* aurreko lokailu nahiz konjuntzioekin koordinaziozko lotura gauzatzen duela esango genuke. Gure ustez, ordea, holakoetan ez du maila bereko informazioaren arteko lotura-harremana bideratzen; ez du *dictum* mailan (edo proposiziozko-edukian) dauden bi enuntziatuen arteko lotura bideratzen. Gure ustez, elipsian dagoen enuntziatioarekin (ikus, (11) adibidearen azalpena beherago) nahiz modalizazio-mailako²⁰ informazioarekin baizik ez du lotura gauzatzen. Eta ezartzen duen balioa lotura baino areago «afektiboa» (Dessaintes 1960), enfatizatzailea, nabarmentzailea (Larringan 1995, 117 or.), berrindartzailea, berreslea (Fuentes 1998, 145 or.) dela esaten ausartuko ginatke.

Esate baterako goian aipatutako (11) adibidea. Gure ustez, *eta* lokailuak ez ditu bi segmentuak lotzen. Lehenik eta behin beharrezkoa da, goian esaten genuenez, *etaren* aurrean geldialdi bat egitea (demarkazio tipografikoak adierazten digu). Alde horretatik, egitura hau bazterreko egitura bezala agertzen da, entonazio aldaketa eta guzti. Hurrenkera aldatuz gero, honako egoeraren aurrean geundeke:

(11b) «Eta inoren lumarik jantzi gabe [diot], halaz guztiz aski harri-garriak dira gure mariñelen ibilerak».

Badirudi «eta inoren lumarik jantzi gabe» horrek «diot» edo adierazpen mailako aditzen bat auresuposatzen duela; hau da enuntziatio-mailako azalpenen bat egiten duela. Beraz, honako zerbait uler dezakegu: «Aurka dagoen zerbait esan dut (halaz guztiz) eta gainera inoren lumarik jantzi gabe diot».

Honenbestez, *eta* artxikonektagailuak oztopoa enfatizatu, hanpatu egiten du, eta guztia solaskideak jakinaren gainean baleude bezala aurkezten du. Lotura hori, ordea, beti ez da enuntziatio-mailan gauzatuko, eta aztergai ditugun adibideetan ere ez da beti erraz jakingo enuntziatu parentetikoaren buruan dagoen *etak* diskurtso mailako informazioa gehitzeko balio ote duen ala proposiziozko edukien arteko koordinazio soila ote den.

Laburbilduz, lehen atal honetan, *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta oinarrizko enuntziatuaren artean lotura sintaktikorik ez dagoela frogatzen saiatu gara, eta horretarako hiru froga nagusi erabili ditugu:

- a) Komuntzadurari dagokiona: *eta* koordinatzailea izan balitz oinarrizko enuntziatuko aditza pluralean agertuko zatekeen.

²⁰ Enuntziatioa bere gain hartzen duen analisi batek berarekin dakar esatariak (eta norentzakoak) enuntziatu horretan bertan, enuntziatioagatik beragatik, utzi dituen lorratzak atzeman eta azaleratzea. Beraz, lorratz horiek, subjektibitatearen errainu direnak, diskurtsoan perpaus-bazterreko mailatan agertzen dira. Perpaus-bazterrean kokatuko dira, bada, esatariaren subjektibitatea adierazten duten fenomenoak, bai esatariak enuntziatu duen horri buruzko jarera adierazten dutenak (modalizazio-maila) eta baita enuntziatioaren sortze-ekintzari berari buruzkoak ere (enuntziatio-maila).

- b) Juntagailu metaketari dagokiona: gramatikak debekatzen du bi junta-gailu ondoz ondo paratzea. Egitura parentetikoan para badaitezke, bai entonazio aldetik bai sintaxi aldetik bi enuntziatu bere eskuko direlako para daitezke; bi diskurtso-zati independente direlako.
- c) Lokailu eta juntagailuen arteko metatzeari dagokiona: oinarrizko enuntziatuan doan lokailu nahiz esapideak maila berean (*dictum* mailan) dagoen informazioarekin dagoen lotura adierazten du, eta *eta* artxikonektagailuak, berriz, gehienetan, makroegiturako informazio batekin gauzatzen du lotura.

Eta buruan duen enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuarekin lotura sintaktikorik gauzatzen duen ala ez aztertzea ez da aski egitura jakin honetan doan *etaren* azterketa agortzaile bat egiteko. Diskurtsoaren ikuspegitik ere erreparatu nahi genioke, Koldo Mitxelenak bere diskurtsoan eta argudiatzean aurrera egiteko maiz jotzen baitu egitura jakin horretara. Jarraian, beraz, bi alderdi jorratuko ditugu: batetik, diskurtsoari zer eransten dion (eta zein funtzio duen diskurtsoan) aipatuko dugu; bestetik, diskurtsoan duen eginkizuna kontuan izanda, *eta* noiz den aukerakoa eta noiz ezin daitekeen jarri jakiteko ildo batzuk aterako ditugu.

2. *Eta* buruan duten enuntziatu parentetikoek diskurtsoan duten eginkizuna

Orain arte *eta* «artxikonektagailu» bezala bataiatu dugu, juntagailu eta lokailu izateaz gain (*eta*, beraz, maila berean dauden bi enuntziatu lokaberen arteko harreman semantikoa agerian jartzeko ahalmena badu), enuntziatu parentetikoetan behintzat, beste maila bateko informazioa ere gehitzeko gai delako; hau da, jatorriz perpaus mailako baliabide bat izanik makroegitura bateko informazioa aditzera emateko mekanismo bihurtzen delako (Fuentes Rodríguez 2000, 237 or.)²¹.

Eta buruan duen enuntziatu parentetikoak, corpuseko adibideak lekuko, diskurtsoan hainbat funtzio betetzen ditu: modalizatzaile funtzioa, enuntziatio-mailako funtzioa (birformulazioak egitekoa, nahiz zehaztapenak egitekoa), eta horiekin guztiekin batera, bada esataria bikoizteko bitarteko ere. Eginkizun horiek guztiak, alde edo moldez, esatariak bere argumentazioa bideratu eta norentzakoa limurtzeko estrategia orokorraren zerbitzura leudeke. Ikus dezagun xeheago:

²¹ «En realidad es cómo lo enunciativo o macroestructural se imbrica en lo oracional y se usa un instrumento oracional como un mecanismo supraoracional.» (Fuentes Rodríguez 2000, 237 or.)

Modalizazio-mailako informazioa gehitzen du

Esate baterako, hainbat adibidetan, modalizazio-mailan gauzatzen du lotura, eta holakoetan *eta* lokailua esandako hori bermatzeko, berresteko, berresteko, esandakoari eusteko, nahiz, oro har, esatariaren beraren iritzia txertatzeko baliagarri gertatuko da:

(12) : *nolanahi ere, eta beren artean dituzten berezitasun larriak gorabehera*, bizkiak dirudite azken hoek guztiak Olabideren aldameanean. (LIB II: 112).

Adibide hori, esaterako, honela parafrasea dezakegu:

(12b) «Nolanahi ere bizkiak dirudite azken hoek guztiak Olabideren aldameanean eta hau baieztatzen dut nahiz eta beren artean berezitasun larriak dituzten»

Bermatzeko edo esandakoari eusteko balioa, elidituta dagoen esaldia age-rian ipiniaz lortzen dugu, eta hortxe dakusagu *eta* lokailuaren lotura-balioa ere.

Batzuetan urrunago doa eta ez du soilik esandakoari eusteko edo esandakoa bermatzeko balio; hori baieztatzeaz gain, esan duen horri buruz duen iritzia esplizitu egiteko ere balio du:

(13) Bergman'ek ez du *beraz, eta ez da hau merezimendu laburra*, ezkutaria beztu nahi izan zalduna areago edertzeko. (ZIN: 198).

«Bergman'ek egin duena baieztatzen dut eta, gainera, egin duen hori ez dela merezimendu laburra iruditzen zait». Beraz, esatariak ez du E1 enuntziatuan esandakoa berretsi bakarrik egiten, bere iritzia emateko edo gehitzeko ere egoki gertatzen zaio *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoa.

Enuntziazio-mailako informazioa gehitzeko baliagarri

Modalizazio-mailako informazioa txertatzeko balio duten adierazle, adibide ugari ditugu, baina beude bere horretan. Modalizazio-mailako informazioa txertatzeaz gain, garbi dago, bada, *eta* buruan daraman E2 enuntziatuak badakarrela aldaketarik E1 enuntziatuarekin parekatuz. Gainera, gure ustez, aldaketa horixe bera da hanpatu, azpimarratu edo nabarmendu nahi dena *eta* lokailuarekin. Horrela, bi enuntziatuen arteko kontrastea edo oposizioa areagotu egingo da.

Aldaketa horiek, batetik, erakusten dute halako konkreziorako isuria; hau da, orokorretik partikularrera edo hipotesi- eta baldintza-egoeratik errealitate-ra gerturatzeko ahalegina:

(14) Ikaskizun ugari *aurki ditzakegu* liburu honen orrietan, **eta aurki-tuko ditugu**, inoren begiko lastoaren bila ez bagabiltza. (LIB I: 94).

(15) *Gerta baitaiteke*, **eta maiz gertatzen baita**, zailtasun horren horigena idazlearena ez izatea. Eta ez da idazlearena izango euskara argi eta garbian mintzatzen baldin bada, hemen Etxaide bezala, nahiz euskara argi eta garbi hori, hemen bezala berriz ere, aberatsa eta ohi baino ugariegoa izan. (LIB II: 138).

Horiez gain, maiz, sare anaforiko-kataforikoak bideratzen dituzten lehen eta bigarren graduko erakusleekin (*hau, hori* erakusleekin) uztarturik agertzea ere errealitatera gerturatzeko joera horrekin lotuko genuke. Objektua mundu errealean kokatzeko ahaleginarekin.

(16) Han-hemenka, **eta hauxe da aipa dezakedan alde txar bakarra**, motz agertzen dira, osatu gabe, zenbait aipamen: izenetan ere, hizkuntza arrotzetarikoetan batipat, badira zenbait oker. (LIB II: 148).

(17) Horien guztien gain, **eta hau da hemen dihoakigun auzia**, ez dakit ia ezer zezenei eta zezenketari buruz. (LIB I: 92).

Adibiderik nabarmenenak agertzeko ere balio du. Holakoetan *batez ere, batik bat* bezalako antolatzaile nabarmentzaileekin uztarturik agertuko da, maiz:

(18) Euskaldunen, **eta batez ere euskaldun gurasoen**, aspaldiko egarria berdintzeko agertu dira noski bi liburutxo polit hauek. (LIB I: 97).

(19) Ez baita besterik eleberri hau: interesduna, ederki moldatua, esku trebez josia, arina eta edozeinek —**eta gazte jendeak batez ere**— gogoz irakur dezakeena. (LIB I: 83).

E1 oinarriko enuntziatuan sail orokor bat adierazten du esatariak eta sail edo klase horretatik E2 enuntziatuan nabarmenenak diren haiek aipatzeko erabiltzen ditu testu- antolatzaile horiek. Gerta daiteke beren bakarrean agertzea edo *eta* antolatzailearekin uztarturik. Eta azken honetan *etaren* balio enfatizatzaile edo nabarmentzaile hori areagotu besterik ez du egiten.

Modalizazio mailako nahiz enuntziazio mailako informazioa gehitzeak esatariari bere argumentazioan aurrera egiten laguntzen dio. Ondorengo adibideak berariaz erakutsiko digu *eta* buruan duen enuntziatu parentetikoaren bidez bere argudio-harian aurrera nola egiten duen:

(20) Lehen baino hobeto ezagutzen ditut orain haur liburuak, etxe-koak direla eta, eta ipui gutxi ikusi ditut, edozein aldetatik begiratuta ere, haiek bezalakoak. Hain dira garbi—**eta halaz ere ez gexak**—, bizi eta egokiak, bai ipuiak eta bai edergarriak. (LIB I:97).

Adibide horrek erakusten digunez, *eta* buruan duen enuntziatu parentetikoak Koldo Mitxelenak kontrako norabidean doan argudioa bideratzeko darabil. Badirudi «garbi» izate horrek liburua «gatz eta piperrik» gabekoa dela infertizera garamatzala, baina enuntziatu parentetikoak adiera edo interpretazio hori saihestuko du. Azken batean, liburuaren alde positiboa indartuago agertzen lagunduko du.

Beste batzuetan, esatariak bere argumentazioan aurrera egiteko besteren ahotsak txertatzen ditu; hau da, besteren enuntziatzaile bihurtzen da:

Emendiozko balioa eta besteren ahotsak testuan txertatzeko bitarteko

Eta «artxikonektagailuak», batetik, erreferentzia mundua hedatzen du. «Gehitzea» edo emendioa bideratzea *etaren* balio pertinentea izango da.

(2) Soinua, *eta harekin batera hitza*, agertu zenean zineman, lehen-go mutuan iraun zuen Charlotek. (ZIN: 136).

(3) Japonen eta hemen gizona —*eta emakumea*— izukaitz baino bildurtiago, prestu baino berekoiago, bihotz-zabal baino zitalago dela, alegia. (ZIN: 130).

(21) Baina zineman, *eta gizartean ere sarri*, gehiago balio du itxurak izanak baino. (ZIN: 163).

(22) Baina kantari eta dantzari —*eta zahatoari eragiten*— ari direi no ez dira dirudienez, gehiegi oroitzen ez itsasoaz ez etxe gaineko hipotekaz. (ZIN: 132-133).

Horrelako adibideak, hau da, E1 oinarrizko enuntziatuan adierazten denaren erreferentzia mundua hedatzen duten adibideak, ugariak dira. Beraz, holakoetan ezin esan E2 enuntziatuak E1 oinarrizko enuntziatuarekin kohesio mailako harremanik ez duenik.

Halaz ere, adibide horietan bertan, «emendio» esanahi horrezaz gain, bada, gure ustetan, egin daitekeen beste irakurketa bat ere:

Etak E1 enuntziatuan datorren informazio esparrua hedatzeaz gain, edo hori baino gehiago, bi informazio lerro desberdin elkarrekin gurutzatzea zilegi egiten du:

- a) Batetik E1 oinarrizko enuntziatuan agertzen den informazioa.
- b) Bestetik, bat-batean, pentsatu ahala egiten dituen iruzkinak edo bere argudio-harian aurrera egiteko garrantzitsua den informazio berezitua; hots, berariaz nabarmendu nahi duen informazioa.

Gainera, informazio hauek ez dira une eta ikuspegi beretik eginak izango. Esatariaren izaera bikoitza nabarmenduko dugu: polifonia edo ahots ugariaren gertakaria (Ducrot 1984). E1 enuntziatuan esatariak besteren ikuspuntutik enuntziatzen du eta, aldiz, E2 enuntziatuan esatariak bere-berea duen ikuspegia darabil. Horrela, esatariaren beraren bikoizketaz mintzo beharko genuke edota esatari/enuntziatzaileen arteko desberdintasuna nabarmendu.

Ikus laukia, esan duguna xehetasun handiagoz adierazteko (Azpeitia 2010):

E1 oinarritzko enuntziatua	E2 enuntziatu parentetikoak
— Esataria ≠ enuntziatzailea (esatariak besteren ikuspegitik informatzen du).	— Esataria = enuntziatzailea (esatariak bere-berea duen ikuspuntua darabil; E1 enuntziatuan darabilen ikuspuntutik aldentzen eta urruntzen da).
— Informazioa dictum mailan edo proposiziozko egituran kokatuko dugu.	— <i>Etari</i> esker gehitzen duen informazioa norabideratua dago: informazio-esparrua hedatzen du, baina beti ere informazio hori modalizatuz eta iruzkinduz, bere galbahetik iragaziz. Horrela zuzen-zuzenean argudio-egituran eragiten du.
— Informazioa aldez aurretik pentsatua zegoen eta lehen une batean paratzen du.	— Informazioa bigarren une batean paratzen du, tartekatua den unean bertan gogoratua bailitzan.
— Oro har, baieztapen edo adierazpen orokor bat egiten du.	— Adierazpen orokor horri ale berezituak gehitzen dizkio, bere ikuspegia justifikatzeko, nabarmentzeko edo bideratzeko komeni zaizkionak.

Esate baterako, har ditzagun goiko (3), (21) eta (22) adibideak. Lehendabiziko adibidean (3), oinarritzko enuntziatuan «gizona» darabil baieztapen orokorra egiteko. «Gizona» litzateke klase, paradigma edo sail orokorra (interpretazio-lerro neutroago batek termino horren barruan sartuko luke «emakumea» ere) izendatuko lukeen terminoa, baina sail orokor horri «emakumea» berariaz gehitzeak eta nabarmentzeak, «matxismo», «feminismo» tirabirak ere iradokitzen lagunduko digu. Ez da, beraz, enuntziatu parentetikoei esker egin daitekeen bigarren interpretazio-lerro hau hain neutroa izango.

Bigarren adibidean (21), esatariak zinemaz dihardu, baina zinemaz dioenak balio dio gizarteari buruz mintzatzeko ere, eta azken batean benetan interesatzen zaiona «gizartean itxurak izanak baino gehiago balio duela» adieraztea da.

Hirugarren adibidean (22), «kantari» eta «dantzari» sail orokorrari «zaha-toari eragitea» gehitzen dio, baina ez neurri berean. Helburua «emendio» soila balitz, E1 oinarritzko enuntziatuaren sintaxi egituran bertan txertatuko zuen. Baina esatariari, baieztapen orokor horretatik kide bat nabarmentzea, azpimarraztea, hanpatzea interesatzen zaio, adierazi nahi duen tesian edo argudio-harian aurrera egiteko garrantzizko bihurtzen zaiolako.

Honenbestez, E1 enuntziatua soilik kontuan hartuta egingo genukeen irakurketa arruntari, hain arrunta ez den eta tonu baxuago batean egingo den beste irakurketa-lerro bat irekitzen dio, ironikoagoa, bihurriagoa, bere-bereagoa duena.

Ondorioz, *etak*, enuntziatu parentetikoaren buruan doanean, gure ustez, emendiozko esanahia txertatzeaz gain badu beste egitekorik. Ezartzen duen balioa, emendioa baino areago afektiboa, enfatizatzailea, berrindartzailea, nabarmentzailea dela esaten ausartuko ginatke, datu hori indartu edo nabarmentzea interesatzen zaiolako bere argudio-harian aurrera egingo badu. Eta alde horretatik, egitura parentetikoetan agertzen den *etak*, *koordinazio arruntaz harago*, nabarmentzaile (Larringan 1995) edo indartzaile (Esnal 2008) eginkizuna duela esango dugu; argudio-harian aurrera egiteko baliagarri da. Hondarrik hondarrean, makroegiturako edukia perpausean islatzeko mekanismoa da.

Delomier eta Morelek (1986) autoreek ere berariaz diote²² parentetikoaren buruan agertzen diren *eta* bezalako lokailuak adierazgarri direla, enuntziatu parentetikoa beste maila batean kokatzen delako adierazgarri. Azken batean, diskurtsoaren eta argudioaren garapenean dakusate beren eginkizuna. Beraz, autore horiek ere E2 enuntziatuaren buruan agertzen diren *et* eta *car* konektagailuez berariaz mintzo direlarik, ez dute uste koordinaziozko eginkizuna dutenik.

Horrez gain —eta honek ere badu bere pisua—, enuntziatu parentetikoak oinarritzko enuntziatuari dakarkion erabateko hausturaren aurka lan egiten duela dirudi buruan daraman *etak*, bien artean kohesioa eraginez. Marrek nahiz parentesiek dakarten etenaren aurka, mezuaren izaera globala markatzen du. Horrela, berbaldiaren nolabaiteko *continuum*-a bideratuz. Ikertzaile frantsesek *anclage* batez hitz egiten dute (Delomier & Morel 1986, 146-147 or.; Baque Millet 1999)²³. Izan dezake, bada, hausturaren aurka egiteko eginkizuna

²² «Ils [et, car...] ne s'expliquent que par la présence de E2 et peuvent être considérés comme des indices du fait que si E2 se situe à un autre niveau énonciatif, il n'en est pas moins nécessaire à la progression discursive et argumentative. (Delomier & Morel 1986, 153 or.).»

²³ « E2 est une proposition introduite par un connecteur appelé habituellement «conjonction de coordination» (et, car). Ce connecteur n'a en fait pas de rôle coordonnant, mais semble plutôt souligner le décrochement énonciatif et discursif de E2. Les propositions qu'introduisent ces deux connecteurs semblent avoir pour rôle d'assurer un anclage existentiel à ce qui précède.» (Delomier & Morel 1986, 146-147 or.).»

na, baina argi dago elementuen arteko kidetze edo elkartzea ez dela sintagmatikoa, oroimenezkoa baizik, mezu baitakoa; hau da, *existentiel* modukoa.

Eginkizun horiek erdiesteko, ordea, enuntziatu parentetikoa *etarekin* hastea ezinbestekoa ote da? Noiz den aukerakoa eta noiz ezinezkoa jakiteko ildo batzuk atera ote ditzakegu?

3. *Eta* ezinezkoa ala aukerazkoa

Oraintsu planteatutako galderari erantzuteko, lehenik, Larringanen lanera (1995) joko dugu. *Eta2* edo *eta* nabarmentzailea aztertzen duelarik ez du aztergaia parentetikoaren egitura zehatzera lerratzen. Bost testu-egitura ditu aztergai:

- «./+ ETA»: puntu eta aparte ondoren + ETA
- «. ETA...»: puntu eta jarrai + ETA hasieran
- «; + ETA...»: puntu eta koma + ETA
- «... + (ETA...»: parentesi marka + ETA
- «— eta...—»: gidoitxoa + ETA (Larringan 1995, 118 or.).

Guri berriaz azken bi egiturak interesatzen zaizkigu. Larringan ausartzen da esaten, azkenengo bi egitura horietan, *eta* zenbaitetan ezinbestekoa dela beste zenbaitetan aukerazkoa eta beste zenbaitetan inolaz ere ezin ager daitekeela. *Eta* agertzearen eta ez agertzearen arteko aldea honela adierazten du:

Gorago (...) zer desberdintasun dagoen *ETA2* —parentesi eta gidoitxoetako lehen elementua dugula— ematearen edo *eta* ezabatzearen artean galdetzen genuen. Diferentzia honetan dago adierazpen elkartuak (aposatuak) holakoetan har dezaketen balio modaltailean hain zuzen, aurreko osagaiari buruz lerratzen duen balorapenean. (Larringan 1995, 124 or.).

Larringanek, gainera, egoera honela deskribatzen du:

- a) *ETA* parentesi eta gidoitxoaren lehen elementu gisa agertzen ahal da.
- b) Antolatzaile hori batzuetan ezin ezaba daiteke.
- c) Bestetuetan, ostera, aukerakoa dugu. (Larringan 1995, 122-123 or.).

Egoera bakoitzari dagozkion adibideak paratzen ditu, baina ez du bataren eta bestearen arteko aldea zehazten. Gu corpusean zein joera nagusitzen diren azaltzen saiatuko gara.

Garbi dago ez dela ezinbestekoa *eta* eramatea. Garbi ere dago estilo mailako antolatzailea izan daitekeela; hau da, premisa pertsonalei erantzun diezaie-

keela. Izan ere, idazle batzuek beste batzuek baino gehiagotan erabiltzen dute, eta horrek ere erabileraren jatorri indibiduala salatzen digu (Larringan 1995, 123 or.). Halaz ere, uste dugu eskuartean dugun gaiaren izaerak eta berbaldia-
ren funtzioak ere (funtzio pertsuasiboa eta adierazkorra izatea, informati-
boa...) badutela zeresanik *etaren* erabileran. Agirre (1991, 924 or.) ere *etaren*
antolatzaile-funtzioez eta balio modalizatzaileez mintzo zaigu. Bat gatoz bera-
rekin *eta* artxikonektagailua esatariak esan duenari buruz duen iritzi eta jarre-
ra txertatzeko baliabide egokia delako ustean.

Alabaina, Mitxelenaren film eta liburu kritika hauetan enuntziatu paren-
tetikoetan agertzen den *etaren* balioa *zerorekin* berdin ote daiteke? Hau da,
beti aukerakoa ote da?

Hau da, beti aukerakoa ote da? *eta* jartzea noiz da ezinezkoa?

3.1. *Eta* jartzea noiz ezinezkoa?

Aztergai dugun corpusa kontuan hartuz, *eta* inoiz ezin da agertu ondoren-
go egoeretan (Azpeitia 2010):

a) E2 enuntziatu parentetiko E1 enuntziatuko elementuren bat modu
zehatzago batean finkatzera datorrenean ezin daiteke *eta* jarri. Finkapenezko
harremana birformulaziotik hurbil dabil:

Dena den, balio orokortzat honako hau eman daiteke: aurretik esan-
dakoa edota esan berri dena modu zehatzago batetan finkatzera datoze-
la. Arrazoi horregatik ez dira tautologikoak ez eta sinonimiazkoak ere.
Guztiarekin ere, eta bereziki inferentziabidezko balioak gauzatzen dituz-
ten sekuentzietan, birformulatzailerik perifrastikoetatik eta inklusiozkoeta-
tik hurbil agertzen zaizkigu. (Larringan 1995, 230 or.).

Finkapenezko harreman hau, Zabalarri jarraituz (1996, 123-124 or.) hiru
motatakoa izan daiteke:

- 1) Zehaztua → xehekatuagoa motakoa
- 2) Adierazpen orokorra → adierazpen konkretua motakoa
- 3) Hiperonimo → hiponimo motakoa.

Beraz, garbi ikusten da harreman honetan zehaztea bilatzen dela. Egia da,
ordea, adierazpen orokorretik konkreturako bidea adibideak emanaz nahiz
adibiderik nabarmenenak adieraziz egin daitekeela. Finkapenezko harremana
diogunean, ordea, ez gara sail irekiaz arituko. E2 enuntziatuak E1eko elemen-
turen edo osagaien bat zehazten edo finkatzen duela diogunean, azaldutako
elementuaren sail osoa estaltzen duela adierazi nahiko dugu, eta ez sail horre-

tatik adibideren bat edo beste aipatzen duela, edo esatariari nabarmenenak gertatzen zaizkionak.

Bereizketa hori egin beharrekotzat jotzen dugu *eta* buruan noiz ezin daitekeen jarri zehazteko. Izan ere, adibideak emateko orduan esataria baliatzen da *eta* artxikonektagailuaz:

(23) Ez baita besterik eleberri hau: interesduna, ederki moldatua, esku trebez josia, arina eta edozeinek —**eta gazte jendeak batez ere**— gogoz irakur dezakeena. (LIB I: 83).

Egia da *edozein* zehaztu gabea zehaztu egin duela, nabarmenena den adibide batez. Horrek ez du esan nahi, ordea, «gazte jendeak» soilik osatzen duenik «edozein»-en multzoa. Beraz, ez da finkapenezko harremana gertatzen. Adibide horretan, *eta* aukerazkoa izango litzateke. Baina ikus ondorengoan:

(24) Honek, itzulinguruz bedere, jendearen bihotzetan sua pizteko erreka hoberik badu —**urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

Errekai hitza zehaztu egingo du; *errekai* terminoaren saila itxirik gelditzen da «urrikia, gorrotoa eta diru-gosea»-rekin. Enuntziatu parentetiko horrek ez luke *eta* buruan onartuko:

(24b) *Honek, itzulinguruz bedere, jendearen bihotzetan sua pizteko erreka hoberik badu— **ETA urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

Beste hainbeste ondorengoetan ere:

(25) Har itzazue hiru lagun —**senarra, emaztea eta lapurra**— eta bil itzazue elkarrekin basa-bazter batean. (ZIN: 130).

(26) Ez dut behar baino gehiago esan uste, ikusle gehientsuen —**goiko eta behoko**—gogoko izan dela esatearekin (ZIN: 135).

(27) Hona, txantxetako eta zinetako bertsoetan denbora bateko Tolo-sa eta garai hartako tolosar jator bat, beste batek —**Labayenek**— orrialde hauetan aurkeztu berri duena. (LIB II: 81).

Batez ere nabarmentzailearekin *eta* zilegi den bezala, *esaterako*, edo *adibidez* adibidegileekin ez da agertuko:

(28) Nere begi-adimenak ez dira zenbaitenak bezain zorrotzak eta ez dut esango film honetako sinbolo guztien funts izkutua —**sorgin gaztearena, esaterako**— ezagutu dudarik. (ZIN: 198).

(29) San Agustinengan dute sustrai ageria edo ezkutua geroko landare luze-zabal anitzek: filosofia berriak eta baita oraingo gizonak ere. Hark erakutsi baitzigun —**Aitorkizunetarako hamargarren jardun horretan, esaterako**— gure barrengo zoko ilunak aztertzen eta ezagutzen. (LIB I: 75).

(30) Eta berea izateaz gainera euskaldun garbi sortu zaio. Ez euskaraz dagoelako bakarrik, baia ere euskal mamiz —**adibidez bertsoz, pentsaez hitzez adina**— oratu duelako. (LIB II: 88).

b) Zuzeneko estiloan, adibide batean salbu, inoiz ez dugu *eta* hasieran ikusi:

(31) «Gisa hortan»—**eta Lafitte jaunak du hitza, berriz ere**— «Euskal-herriko ichtorio kantail bat emana zaiku begien aintzinerat... Horrek lanari emaiten dio hedadura gehiago, aldez edo moldez». (LIB II. 116).

Adibide hori salbuespena litzateke, gainerakoetan ez baita *eta* agertuko:

(32) Bion kezka ere ez da berdina: «lehenekoan aukeratu-bearra bazan larrimiñaren iturria» — **dio hitzaurreak**—, «oraingo ontan igarokortasunaren oiñazeak erdibitzen du Leartzaren biotza» (LIB I: 137).

c) E2 enuntziatua inolako kohesio-mekanismorik gabe E1en egindako baieztapenaren argudio denean, ez da zilegi *eta* buruan eramatea:

(33) Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —**ez digu guziori argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginatkebestela zinema-ikusle izanbeharrean**—, astiro azaltzen digute azkenean «De rerum natura»-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez. (ZIN: 147).

(34) Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenean harro-harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**— eta bere ama ere, «Noiz ezkondu behar duk»-ka beti ari zaion ama, ez du semea ezkontze bidean ikusteak gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

3.2. *Eta* aukerakoa

Maiz aukerakoa izan daitekeelako ustea adibide-bikote hauek adieraz diezagukete; izan ere, adibide mota bera topatu dugu batean *eta* buruan daramala eta bestean berriz ez:

a) Modalitatearen adierazgarri: E1 oinarriko enuntziatua adierazpenezkoa izanik, E2 enuntziatu parentetikoak galdera egiten du. Galdera *etaren* bidez egina izan liteke edo ez:

(35) Egilearen iritziak —**eta norenak ez?**— okerrak izan daitezke hemen edo han. (LIB I: 130).

(36) Esamesak ibili dira —**nola ez?**— beste alde batetik, nobela honen inguruan. (LIB II: 78).

Eta (35) adibidean izan ordeztu, (36)n agertuko balitz ere egokia izango litzateke.

b) Balizko edo baldintzazko egoera errealitatera gerturatzeko ahalegin horretan, E2 enuntziatu parentetikoak baldintzazko egitura bat hautsiko du, baita *etarekin* eta bestean gabe.

(37) Diren baino hamar halako ardandegi gehiago irekiko **balira —ez da hau nik asmatua—**, ez lirateke hordiak hamar aldiz gehituko; etxean ditudan halako bi ohe baneuzka, ez nuke horregatik lo gehiago egingo. (ZIN: 152).

(38) Gaur egunean euskaraz mintzarazten inor saiatzen **baldin bada —eta ez dira gutxi, Jainkoari eskerrak, horretan ari direnak—**, buruzagien artean dabil, dudarik gabe, Aita Patxi Altuna. (LIB II: 153).

(39) Ez geroi —**gogoragoak ikusi izan dira**— gerta dakigukeelako bakarrik. Ez; ez delako aski gainera gizon bati, urkatzaileari, erru guztia egozte eta hura gizartetik bazterte. (ZIN: 139).

(40) Gerta baitaiteke, **eta maiz gertatzen baita**, zailtasun horren hogen idazlearena ez izatea. (LIB II: 138).

c) Barkamena eskatuz norentzakoari zuzentzen zaionean:

(41) Liburua egiteko gaien bila 1970-eko udan hasi zenean, Sanchez Carrion-ek, ikasle zelarik, ozta-ozta zuen bukatua lehendabiziko urtea, komuntetako —**hitzaren itsusia barka**— lehendabiziko urtea. (LIB II: 156).

(42) Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat —**eta barka, oker banabil**—, ageri dira. (LIB I: 107).

4. Ondorio orokor gisa

1) Enuntziatu parentetikoaren izaera definitzeko erabili ditugun muga-irizpideetako bat, oinarritzko enuntziatuarekin harreman sintaktikoa gauzatzen ez duelako irizpidea, hain zuzen ere, funtsatzen eta oinarritzen saiatu gara, ETArekin hasten diren enuntziatu parentetikoak hizpide izanda. Egitura jakin hauetan, *etak* oinarritzko enuntziatuarekin (edo E1ekin) lotura sintaktikorik ez duela frogatu uste dugu.

- 2) Oinarrizko enuntziatuan agertzen diren «lokailu» (*beraz, gainera...*) nahiz «esapideek» (*nolanahi ere, halaz guztiz, hala eta guztiz ere, horrezaz gainera...*) oinarrizko enuntziatu hori aurrekoarekin lotzeko balio dute; hots, *dictum* mailako enuntziatuak beren artean lotzeko. Egitura parentetikoetan buruz buru agertzen den *eta* artxikonektagailuak, aitzitik, enuntziazio-mailan edo modalizazio-mailan dagoen informazioarekin lotzen du enuntziatu parentetikoak; hau da, elidituta dagoen modalizazio- edo enuntziazio-mailako egitura bat auresuposatzen du edota enuntziatu bereko aditza errepikatzea eskatzen. Hondarrik hondarean, makroegiturako edukia perpausean islatzeko mekanismoa da.
- 3) *Eta* «artxikonektagailua» Mitxelenari bitarteko ezin hobe gertatzen zaio, bada, makroegiturako hainbat informazio txertatzeko, bereziki, enuntziazio-mailako eta modalizazio-mailako informazioa txertatzeko. *Eta* informazio-mota hori, bere argumentazioan aurrera egin eta no-rentzakoa pertsuaditzea helburu duten testuetan, ez da hutsaren hurrengo informazioa.
- 4) Bestetik —*eta* honek ere badu bere pisua—, enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuari dakarkion erabateko hausturaren aurka lan egiten duela dirudi, bien artean kohesioa eraginez. Marrek nahiz parentesiek dakarten etenaren aurka, mezuaren izaera globala markatzen du. Horrela, berbaldiaren nolabaiteko *continuuma* bideratuz.
- 5) Beti ez da zilegi *ETA* bidez enuntziatu parentetikoak hastea. Hori dela eta noiz den aukerakoa eta noiz ezin litekeen jarri zehazteko ildo batzuk markatu ditugu.

Erreferentzia bibliografikoak

- AGIRRE, J. M. (1991), *Euskal Gramatika Deskriptiboa*. Bilbao: Labayru.
- ÁLVAREZ MENÉNDEZ A. I. (1988), «El adverbio y la función incidental». *Verba* 15: 215-236.
- (1989), *Las construcciones consecutivas en español. Estudio funcional sobre la oración compuesta*. Oviedo: Departamento de Filología Española.
- AMUNDARAIN, I. (1997), *Juntadura eta elipsia euskaraz*. Euskal Herriko Unibertsitatea (doktorego-tesia) (2002an UPV/EHUK argitaratua).
- AZPEITIA, A. (2010), *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak*. Deustuko Unibertsitatea (Udako Euskal Unibertsitateak argitaratua).
- (2011), «Enuntziatu parentetikoak: Koldo Mitxelenaren intentzio ironikoaren ispilu». *Gogo* 10 (1&2): 21-54.
- BAQUE MILLET, L. (1999), *Les manifestations phoniques pharentétiques dans le discours spontané: une contribution à l'étude de l'apolyphonie*. Université Autonoma de Barcelona. (Doktorego tesia).

- CATACH, N. (1980), «La ponctuation». *Langue française*. Paris: Larousse (aldizkariaren ale osoa).
- (1994), *La ponctuation (Histoire et système)*. Paris: Presses Uniersitaires de France.
- DAFOUZ MILNE, E. (2000), *El metadiscurso como estrategia retórica en un corpus de textos periodísticos: estudio contrastivo de la lengua inglesa y lengua española*. Universidad Complutense de Madrid. (argitaratu gabeko tesia).
- DELOMIER, D. & M.A. MOREL (arg.) (1986), «Caractéristiques intonatives et syntaxiques des incises». *DRLAV* 34-35: 141-160.
- DESSAINTE, M. (1960), *La construction par insertion incidente*. Paris: D'Artrey.
- DUCROT, O. (1984), *Le dire et le dit*. Paris: Minuit. (Gaztelararako itzulpena, *El decir y lo dicho*. 1986. Paidós Communication, Bartzelona).
- ESNAL, P. (2008), *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKAL EDITOREEN ELKARTEA (arg.) (1988), *Mitxelenaren Euskal Idazlan Guztiak I, II, III*. Donostia: Erein.
- EUSKALTZAINDIA (1985), *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak I* (Eranskina). Iruñea: Euskaltzaindia.
- (1990), *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak III (Lokailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- (1994), *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak IV (Juntagailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- FERNÁNDEZ, A. (1993), La función incidental en castellano. Hacia un modelo de esquema oracional (con criterios funcionalistas). Oviedo: Universidad de Oviedo (Doktorego-tesia).
- FUENTES RODRÍGUEZ, C. (1998), «Estructuras parentéticas». *LEA* 2: 137-174.
- (2000), *Lingüística Pragmática y Análisis del discurso*. Madrid: Arco/libros.
- (2007), *Sintaxis del enunciado: los complementos periféricos*. Madrid: Arco-libros.
- GALÁN RODRÍGUEZ, C. (1999), «La subordinación causal y final». In I. Bosque & V. Demonte (arg.), *Gramática descriptiva del español*. Madrid: Espasa, 3597-3646 or.
- GARCÍA BERRIO A. & T. ALBALADEJO (1983), «Estructura composicional. Macroestructuras». *ELUA*, 127-180.
- GUTIÉRREZ ORDOÑEZ, S. (1986), «Variaciones sobre la atribución». *Colección Contextos*. Universidad de León.
- (1997a), «Reflexiones sobre la función incidental». *Gramma-Temas* 2: 111-156.
- (1997b), «La determinación de los niveles oracionales». In *La oración y sus funciones*. Madrid: Arco-libros, 368-426 or.
- HERNÁNDEZ PARICIO, F. (1994), «Núcleos oracionales y oraciones nucleares: proyecciones funcionales, estructura de la cláusula y subordinación». In Hernández Paricio (arg.), *Perspectivas sobre la oración*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 101-144.
- LARRINGAN, J. M. (1995), *Testu-antolatzaileak bi testu motatan: testu informatiboa eta argudiapenezkoa*, EHU (argitaratu gabeko tesia).
- MAKAZAGA, J. M. (1996), «Perpausen arteko testu-mailako lotura: testu zientifikoak sortzen». In I. Zabala & J. C. Odriozola (arg.), *Testu-loturarako baliabideak: Euskara teknikoa*. Bilbao: EHUko Argitalpen Zerbitzua, 45-111.
- MARTÍNEZ, J. A. (1994), *Cuestiones marginadas de gramática española*. Madrid: Istmo.
- NUMBERG, G. (1990), *The linguistic of punctuation*. CSLI 18.
- ODRIOZOLA, J. C. (2005), «Puntuazioa gramatikagai». *Nerekin yaio non. Txilardegiri omenaldia*. Iker 17, 354-373 or. (<http://www.euskaltzaindia.net/dok/ikerbiliduma/59425.pdf>)

- OSA, E. (1990), *Euskararen hitzordena. Komunikazio zereginaren arauera*. Bilbo: EHUko Argitalpen Zerbitzua.
- VANDE KOPPLE, W. (1985), «Some exploratory Discourse on Metadiscourse». *College Composition and Communication* 36: 82-83.
- (1988), «Metadiscourse and the Recall of Modality Markers». *Visible Language* 22: 232-271.
- VAN DIJK, T. A. (1980), *Texto y contexto. Semántica y pragmática del discurso*. Madrid: Cátedra.
- (1983), *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*. Barcelona: Paidós.
- ZABALA, I. (koord.) (1996), *Testu-loturarako baliabideak: Euskara teknikoa*. Bilbo: EHUko Argitalpen Zerbitzua.